

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
БЛАГОЕВГРАД**

РЕЦЕНЗИЯ

НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

НА

ВАСИЛИСА СТОЙЧЕВА КАРЪКОВА

- ДОКТОРАНТ РЕДОВНА ФОРМА НА ОБУЧЕНИЕ КЪМ КАТЕДРА „ИКОНОМИКА“
- (СТОПАНСКИ ФАКУЛТЕТ, ЮЗУ „НЕОФИТ РИЛСКИ“);
- За присъждане на образователна и научна степен „доктор“;
- Научна специалност: „Организация и управление извън сферата на материалното производство (социално-културна сфера).“

**ТЕМА: „УПРАВЛЕНИЕ НА ИНОВАЦИИТЕ В ПРОФЕСИОНАЛНОТО
ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ“**

Научен ръководител: Доц. д-р Теменужка Каролова

ОСНОВАНИЕ ЗА РАЗРАБОТВАНЕТО НА РЕЦЕНЗИЯТА:

Участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд, съгласно Заповед № 2599/05.11.2018 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДОКТОРАНТКАТА

Василиса Стойчева Каръкова е родена в Благоевград през 1984 година. Омъжена е с две деца.

Цялостното си образователно развитие е получила в Благоевград: средно образование - икономическа специалност „Организатор на малко предприятие“; висше – бакалавър по „Публична администрация“, магистър по „Финанси“, магистър по „Управление на проекти“ и „Оперативен счетоводител“; професионална квалификация „Учител по икономически учебни дисциплини“ (2017); квалификация по английски език със сертификат.

Зачислена е като редовен докторант на 06.01.2016 година и отчислена с право на защита през м. октомври. 2018 година.

Очевиден е стремежът на Василиса Каръкова към образователно и професионално развитие и усъвършенстване. Това се отразява осезаемо и върху качеството на изследователската ѝ работа, резултат на която и рецензираната от нас докторска дисертация.

I. ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд „Управление на иновациите в професионалното образование и обучение“ в обем 313 страници, които включват:

- *Основен текст*, с прилежащи към него **65 фигури и 95 таблици** (илюстриращи анализите и резултати от изследването), и справка за научно-приложните приноси - 277 стандартни страници;

- *Библиография* – **общо 361 заглавия**, разпределени в следните раздели: **литература на кирилица – 128 заглавия; литература на латиница- 66 заглавия; други материали – 109 заглавия** (нормативни документи; анализи, доклади, наръчници, ръководства, справочници и други материали; класификации); **58 броя институционални и електронни източници на данни**.

- *Приложения* - 25 страници: *Стратегии, програми, референтни и квалификационни рамки, съпътстващи развитието на ПОО; Агенции, центрове, асоциации, мрежи и портали, подпомагащи професионалното образование и обучение; Терминологичен речник по професионално образование и обучение - 5 страници; Речник на иновационните термини; Списък Професионални гимназии в Благоевградска област; Учащи в професионалните училища по пол, общо за страната и за област Благоевград.*

Дисертацията е комплектувана и с Автореферат в размер на 52 стандартни страници. Като структура и съдържание, Авторефератът следва логиката на изложението на докторската дисертация и достоверно отразява нейната същност.

II. ОСНОВАНИЯ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ОЦЕНКАТА ЗА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

Представеният за рецензиране дисертационен труд е посветен на един изключително актуален проблем. Той се явява своеобразен преход между три основни компонента: **иновациите** (като предпоставка за реформиране на образованието и обучението), **тяхното управление** в сферата на професионалното образование и обучение с цел **изграждането на ново качество на обучаваните**, с което да се подобри пригодността на работната сила към изискванията на една съвременна икономика, базирана на знанието.

По своята същност, иновациите и професионалното образование и обучение са относително автономни области на изследването. Но генетично тези два обекта са свързани с потенциалната идея, **че без високо професионално образование е невъзможно генериране на иновационни идеи и тяхното материализиране, а още повече – реализирането им в стопанската практика.** Логиката на интегрирането на иновациите и професионалното образование и обучение (ПОО) е обусловена от идеята, посочена и от самата дисертантка, че в съвременните условия все по-наложително е преосмислянето на знанието *на база изместването на приоритета от фактологичното знание към компетентностите.* Изграденото, върху този факт, равновесие между компонентите на образованието и обучението би било реална предпоставка за една нова философия по отношение на образованието (като цяло) и в частност - на ППО. Посоченото налага мнението, че **темата на дисертационното изследване е с висока степен на дисертабилност и с дългосрочна значимост.**

2. Цел и задачи на изследването

Формулирани са ясно и доказват добре осмислен и мотивиран изследователски интерес, което е предпоставка за изграждане и на една максимално обхватна методическа схема за извеждане на дисертационното изследване.

3. Обект и предмет на изследването

Ясно разграничени, но логически допълващи се формулировки на **обекта** (*професионалното образование и обучение в тяхната разновидност*) и **предмета на изследването** (*управлението на иновационната активност*).

4. Авторска теза

Коректно формулирана и с подчертан акцент за практическа приложимост: *възможност да се конструира модел за по-целесъобразно и резултатно управление на иновациите в ПОО.*

5. Цел на изследването

Изграждане на модел за управление на иновациите в професионалното образование и обучение, с препоръка за ползването му в професионалните училища. За постигането на целта са коректно формулирани пет основни задачи, които са своеобразно декомпозирани на поставената изследователска цел.

6. Информационно осигуряване на анализа

Включва представителна извадка от монографии, студии, статии, доклади на български и чуждестранни автори; методологически и методически материали, нормативни актове, доклади и становища на специалисти и институции - български и на ЕС. Текстовите източници аргументират посочените в увода *теоретична* и *методична* основи на изследването и са сериозна база за доказване на основната теза.

Като цяло, интердисциплинарният характер на изследването, естеството на поставените от него цели и задачи, както и посочените причини за ограниченията на анализа, обясняват избора на информационните източници и на изследователския инструментариум, за разработването на дисертацията.

7. Структура и съдържание

В структурно отношение, предлаганият дисертационен труд следва логиката на препоръчаните, в съответните методики, изисквания за подобен род научни изследвания. Съобразяването им с естеството и спецификата на конкретното изследване, дава възможност не само да се обособят основните опорни точки, върху които се изгражда това изследване, но и реално да се изгради една цялостна конструкция, с ясно обособени и аргументирани нейни компоненти. **Стилът на изложението** е изискан в граматическо и научно отношение. Логичният и коректен изказ спомагат за ясно индикиране и дефиниране на изследваните проблеми

В увода се формира коректно предварителната представа за разработката, сведена до:

- цели и задачи;
- обект и предмет;
- основна теза;
- методологична основа;
- ограничителни условия, отнасящи се до *време, пространство, методология и обхват* на изследването;

на изследването;

В първа глава (Теоретико методологични въпроси на професионалното образование и обучение) се интерпретират основните понятия, свързани с изследваната тема. Съдържанието на главата е логично и изчерпателно разпределено в три абзаца:

- *Състояние и анализ на ПОО;*
- *Ресурсно осигуряване на ПОО;*
- *Законова и институционална рамка за управление на ПОО.*

В заключителната част на глава първа са изведени изводи от извършеното теоретично проучване на проблема за ПОО.

Акцентът е поставен, основателно, главно върху теоретични постановки и факти от практиката, свързани с:

- извеждане и изясняване на ключови дефиниции за понятията образование, обучение, знания, умения, компетентности, учене през целия живот, активно обучение, образователни системи и т.н.;

- механизма за развитие и доразвиване на компетентността;
- приоритетите на ЕС в образователната сфера;
- същността, съдържанието и организацията на ПОО;
- потребностите от продължаващо ПОО;

- ученето през целия живот като нова парадигма;
- критичните моменти от ресурсното осигуряване на ПОО с преподавателски кадри и МТБ.

Респектиращи са разсъжденията, касаещи:

- застаряването и феминизирането на преподавателския състав в училищата;
- липсата на съвременни учебници и учебни помагала и сложният и скучен стил на написването им;
- необходимостта от намаляване на теоретичния обем на учебното съдържание, за сметка на увеличаване на часовете за упражнения, творческо мислене и работа в екип;
- значението на оценяването и сертифицирането на знанията, валидирането, модулните програми, кредитната система;
- дуалното обучение като средство за партньорство между професионалните гимназии и работодателите;
- качеството на ПОО като фактор за създаване на адаптивна, мотивирана за работа по професията работна сила.

Поради комплексната природа на обекта и на предмета на изследването, основателно е включването на богат набор от теоретични постановки, логически свързани помежду си, изведени коректно и полемично.

Оформените, в края на глава първа, изводи отразяват в синтезиран вид резултатите от анализа на теорията и нейното илюстриране с конкретни данни.

На база посоченото, може да се приеме, че **като цяло, в глава първа са базисните теоретични постановки, спомагащи за осъществяване на част от емпиричното изследване в дисертационния труд.** Същевременно, изложението в глава първа **дава възможност не само за плавен преход и доразвиване на постановките в глава втора и трета, но и за успешно изграждане на авторската концепция относно възможността за моделиране на управлението на иновациите в ПОО.**

Глава втора (Иновативност и иновативна политика на професионалното образование и обучение) е изградена върху четири опорни точки:

- *Същност и теоретични аспекти на иновациите;*
- *Иновационна дейност в професионалното образование и обучение;*
- *Иновационни стратегии и политики;*
- *Чужд опит в иновационната дейност в ПОО.*

В заключителната част на глава втора са изведени изводи от извършения анализ на посочените четири основни проблемни факта.

По същество, глава втора е логично продължение на вече написаното в глава първа. Текстът изобилства със сериозни данни, в резултат на огромен обработен теоретичен материал, свързан с иновациите. Впечатление прави, че авторката умело адаптира общите, за теорията на иновациите, постановки към спецификата на образованието – като цяло и, в частност на ПОО. Анализите и изводите носят висока степен на самостоятелност, като се има предвид, че наши и чуждоезични изследователски публикации, по тази проблематика, са твърде малко. В това е и **приносът** на дисертантката, в тази глава, **че посредством установяването на неявната, но дълбоко заложена връзка между производството на материални блага и производството на знания, е възможно максимално пълно и точно интерпретиране значимостта на иновациите и на тяхната приложимост в изследваната предметна област. И че именно възпитаването на вкус към иновациите и тяхното разбиране е един от сериозните фактори за икономическата значимост на професионалното образование.**

Като цяло, **в глава втора, допълващите дисертационното заглавие теоретични доуточнения, са съчетани с информация за добрите международни практики, за нормативните изисквания на Европейското образователно пространство и действащото в него законодателство.** Така, съдържанието на глава втора **придобива теоретико-**

практическа насоченост, което е логичен преход към напълно приложената трета глава на дисертационния труд.

Глава трета (Управление на иновативността на професионалното образование и обучение) се явява убедителна конкретизация на предходните анализи, в контекста на управлението на образованието, разгледан като дейност и резултат. Акцентът е главно върху онези негови характеристики, които позволяват модифицирането му при използването на иновациите в процеса на образованието и обучението, а именно:

- *Възможностите за управление на иновационната дейност в сферата на ПОО;*
- *Изграждане на модел за управление на иновативността на ПОО.*

Посочените основни съдържателни моменти на глава трета се аргументират чрез резултатите от методически издържано *емпирично изследване в професионални училища на област Благоевград*. Отговорите на прецизно формулираните 25 анкетни въпроса, дават възможност да се формира съдържанието на четири групи показатели, отнесени към: социално-демографските процеси; условията на труд; обучението и кариерното развитие; корпоративната култура, мотивацията и иновационната дейност.

С основание може да се твърди, че глава трета *концентрира (в съдържателно отношение) уменията на докторантката да използва и съчетава успешно рядко приложими методи на изследване, не само за анализ на резултатите от анкетното проучване (впечатляващо с броя респонденти – 173 учители, директори и зам. директори), но и за привеждането на тези резултати във вид, удобен за изграждане на примерен (базисен) модел на управлението на иновациите в ПОО. Нещо повече – този модел е със заявка за адаптивност и приложимост към конкретиката на всяко едно учебно заведение.*

Аналогично на подхода в предходните глави, като завършък на глава трета, са оформени изводи от извършената аналитична работа и построяването на модела за управление на иновациите в ПОО.

Заключението отразява в синтезиран вид основните съдържателни моменти – по глави. Представлява логичен завършък на изследователската работа на дисертантката.

Цитиранията са коректни, професионално посочен е източникът им.

Формулираните **крайни изводи и препоръки** от проведеното дисертационно изследване, свързано с иновациите и тяхното управление в системата на професионалното образование и обучение (ПОО), се свеждат до девет пункта, с ясно и логично структуриране на съдържанието им.

Коректно са формулирани **три основни приноса** от теоретико-приложен характер:

1. *В резултат на задълбочен и обстоен анализ на обекта на изследването са идентифицирани най-важните предпоставки, оказващи влияние върху иновационната дейност в професионалното образование и обучение, в контекста на икономическата им значимост.*

2. *Чрез резултатите от изследването се доказва, че специфичните особености на ПОО дават възможност за моделиране на управлението на иновациите в професионалните училища, с цел неговото усъвършенстване.*

3. *На база, посоченото по-горе, както и съобразно експертните мнения на специалисти от образованието и бизнеса, е конструиран универсален модел за ефективно управление на иновациите в ПОО, който може да бъде допълван, усъвършенстван и адаптиран към всяка конкретна образователна структура.*

Като доказателство за задълбоченото познаване на дисертационната проблематика и за степента на нейното научно-изследователско интерпретиране, е и изразеното от дисертантката заключително мнение, че проблемите с управлението на иновациите в ПОО трябва да предмет на по-нататъшни допълнителни проучвания, главно в посока на доразвиване и усъвършенстване на предложения примерен модел за управление на иновациите в ПОО.

III. ОЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИЯТА

Приложенията заглавия на публикациите са общо осем на брой. Всичките са тематично свързани с дисертационната тема. Общият обем на публикациите, с разграничено участие на докторантката, възлиза на 48 стандартни страници. **Самостоятелно е написана една статия, а седем са в съавторство:**

1. Карькова, В. (2016). *Иновации и иновационният процес в школе*, в Международна научно-практическа конференция: "Современное технологическое образование: проблемы и перспективы", Улан Аде, Бурятия, с.142-144, ISBN: 978-5-9793-0853-1

2. Karakova, V. and D. Bogdanska (2016). *Professional education and labour market*. In Ninth International Scientific Conference "The teacher of the future", 17-19.6.2016, Durres, Republic of Albania, (KNOWLEDGE, International Journal, Scientific Papers, Vol. 13.3, ISSN 1857-92, p. 112-115, Global Impact and Quality Factor 1.023 (2015). <http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/>

3. Карькова, В. и А. Стефанова (2016). *Професионалното образование и интегрирането на бежанците*, Конференция „Влияние на миграционните процеси върху геополитиката, икономиката и публичната сфера“, 12 октомври 2016г., Благоевград, България, с.7-14, ISBN: 978-954-00-0083-1

4. Карькова, В. и Д. Богданска (2017). *Иновации – гаранция о конкурентоспособности и сертификации фирм*, Материали XVII Всероссийская научно-практическа конференция с международным участием «Технологическое образование: достижения, инновации, перспективы», 14-17.02.2017, Тула, Россия, с.206-209, ISBN:978-5-9500201-6-2

5. Karakova V., A. Stefanova and D. Bogdanska (2016). *Social – demographic peculiarities of the region of blagoevgrad and the problem with the migrants*. In Problems of development modern science: theory and practice, Scientific Journal "Economics and Finance", p.7-10, ISBN: 978-617-7214-33-4, Submitted for review in Conference Proceedings Citation Index – Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH), Thomson Reuters, July 29, 2016, Madrid, Spain.

6. Карькова В. и А. Стефанова (2017). *За същността на професионалното образование и неговото управление*, Конференция „Социалната икономика в условията на ограничени ресурси – теория и практика“, 11 октомври 2017 г., Благоевград, България.

7. Karakova V., A. Stefanova and D. Bogdanska (2017). *The vocational education as an opportunity for career development*, Rev. Europa del Este Unida. Num.4. Julio-Diciembre 2017, ISSN 0719-7284, pp.74-79.

8. Karakova V., A. Stefanova and D. Bogdanska (2017). *The vocational education and entrepreneurship*, Monograph "Theoretical and practical aspects of youth and women entrepreneurship", University Publishing House "Neofit Rilski" Blagoevgrad, 2017, ISSN 978-954-00-0150-0, pp. 69-84.

IV. БЕЛЕЖКИ, ПРЕПОРЪКИ И ВЪПРОСИ КЪМ ДИСЕРТАНТКАТА

Разработката би изглеждала още по-съвършена, ако:

- описанието на някои от общотеоретичните понятия бяха съкратени, в полза на адаптирането им към конкретиката;
- при описанието на модела бяха обособени (в сектори), елементите на външната и на вътрешната среда, които биха го превърнали в по-достъпен за потребителите.

Препоръчвам на докторантката, да бъде по-решителна, когато налага свое мнение и особено, когато трябва да разграничи реалния си авторски принос, при интерпретирането на изследвания проблем.

Същевременно, позволявам си да задам следните въпроси към дисертантката:

1. Предвид развитието на иновативно мислене на учениците и учителите, целесъобразно ли е доверяване на дейността на, широко рекламираните през последните години, различните електронни образователни платформи;

2. Възможно ли е и как, чрез управлението на иновациите в ПОО, да се постигне разумен баланс и приемственост между класическите и иновативните форми на ПОО.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Като цяло, за оценка е представен един успешно завършен изследователски продукт, в който се съдържат елементи с научно-приложен и подчертан практически принос. Написаното отразява вложеното от докторантката усърдие да защити, максимално научно аргументирано, формулираната дисертационна цел, свързана с една непопулярна (като формулировка), слабо изследвана (поради което и твърде актуална) тема. **Нещо повече: първоначалното впечатление, от заглавието, че се навлиза в сферата на педагогическите изследвания, последователно и убедително се преосмисля в полза на факта, че всяка една успешна икономика налага нов прочит на педагогическите умения и практики. Именно тяхното пречупване през призмата на динамичните промени на икономическите потребности, аргументира:**

- целесъобразността на обществените разходи за образование – общо и по видове;
- пригодността на образователното многообразие към непрекъснато повишаващите се претенции на Трудовия пазар;
- съвременното интерпретиране на образованието като значим отрасъл на всяко едно национално стопанство.

В изказно и техническо отношение, дисертацията може да се оцени **като изключително прецизно разработена.** Стилът и подходът при оформяне на изложението (цитиране или адаптиране на идея или текст), с прецизно посочване на информационния или на авторския първоизточник, **не дава основание за съмнения в плагиатство.**

Особено интересен е подходът при оформянето на библиографската справка, на приложението, както и графическото илюстриране на основния текст.

По същество, изразените от мен забележки и препоръки, не касаят качеството на анализите и резултатите от изследването. Това ми дава основание да дам положително заключение, че дисертационният труд съответства на изискванията на ЗРАСРБ (*Доп. - ДВ, бр. 30 от 2018 г., в сила от 04.05.2018 г.*) и на Правилника за неговото прилагане (*ДВ бр. 56, Постановление №122 от 29.06.2018 г. за изменение и допълнение на Правилника за прилагане на Закона за развитието на академичния състав в РБ, приет с ПМС №202 - ДВ бр.75 от 2010 г.*).

Предвид посоченото по-горе, предлагам на уважаемите членове на научното жури, да оценят достойнствата на рецензирания от мен дисертационен труд и да присъдят на Василиса Карькова, ОНС „Доктор по икономика“.

С подписа си удостоверявам съгласието си и аз!

15.11.2018 година
Благоевград

РЕЦЕНЗЕНТ:
(Доц. д-р Донка Иванова)